

ANN WEATHERALL, GENDER, LANGUAGE AND DISCOURSE, East Sussex, New York: Routledge 2002, 177 s.

Gender, Language and Discourse autorstwa Ann Weatherall jest książką poruszającą tematy płci, języka i dyskursu. Badaczka próbuje odpowiedzieć na pojawiające się już wcześniej (por. Lakoff 1975) pytania o to „Czy język jest seksistowski?” oraz „Czy kobiety i mężczyźni mówią innymi językami? Nowum są więc nie tyle postawione problemy, ile stosowane metody badawcze, sprawiające, że zagadnienia podejmowane dotąd głównie przez językoznawców i socjologów ukazane zostają z interdyscyplinarnej perspektywy łączącej socjolingwistykę z psychologią.

Wyznawane i propagowane przez autorkę – w ramach tzw. psychologii dyskursywnej – podejście konstruktywistyczne wpływa wyraźnie na prezentowane treści, czyniąc z omawianej pozycji swoisty manifest antyesencjalistyczny. Określeniem kluczowym, wokół którego zbudowana jest książka, jest *społeczny konstruktywizm*. To przeideologizowanie treści jest zasadniczą wadą tej publikacji.

Za jej zaletę uznać można natomiast rzetelne przedstawienie stanu badań nad problematyką płci społeczno-kulturowej i dyskursu. Inną jej mocną stroną jest forma. Tekst jest przejrzysto napisany, a każdy rozdział zaopatrzony jest krótkim wstępem i wyraźnie wyodrębnionym podsumowaniem. Anglosaski, „przyjazny czytelnikowi” styl postrzegany jest pozytywnie – zwłaszcza przez odbiorcę z kręgu teutońskiej tradycji intelektualnej.

Książka składa się z siedmiu rozdziałów. Rozdział pierwszy *Sexist Language* poświęcony jest zagadnieniom seksizmu w języku angielskim. Uwzględniono w nim relacje między seksizmem a procesami kognitywnymi takimi jak percepcja, rozumienie i pamięć. *Seksizm* definiowany jest nie tylko jako ‘dyskryminujące przedstawianie kobiet w języku’, ale szerzej, jako ‘użycie języka w celu sprawowania kontroli nad kobietami i utrwalania negatywnych stereotypów’ (s. 31). Podkreślany jest zwłaszcza jego ujemny wpływ na psychikę kobiet.

W rozdziale drugim *Questions of Difference: verbal ability and voice* rozpatrywane są różnice między mężczyznami i kobietami przejawiające się w odmiennych zdolnościach werbalnych i innym brzmieniu głosu u przedstawicieli obu płci. Autorka dochodzi w nim do wniosku, że chociaż badania wskazują na dużą łatwość w identyfikacji płci mówcy, nie udało się do tej pory w sposób wystarczająco przekonujący określić, jakie cechy głosu są za to odpowiedzialne.

W kolejnym rozdziale *Women's Language?* Ann Weatherall stawia pytanie o istnienie języka kobiecego. Przytacza wyniki badań empirycznych i zastanawia się

dlaczego zawsze oceniany jest on jako gorszy od męskiego. Do wyjaśnienia różnic posługuje się utrwalonymi już w literaturze przedmiotu modelami dominacji i różnicy (por. Coates 1998). Jako receptę podaje punkt widzenia społecznego konstruktoryzmu zakładającego, że język kobiet powinien być rozumiany jako symboliczny konstrukt kulturowy, który jest potencjalnie cechą konstytutywną tożsamości płciowej tzn. być kobietą, to między innymi mówić jak kobieta (por. Butler 1990). Powołuje się na opinie uznające, że żadnej wypowiedzi nie możemy przyporządkować jednoznacznej interpretacji, jeżeli weźmiemy pod uwagę kontekst i wielorakie funkcje pełnione w dyskursie przez poszczególne elementy.

Rozdział czwarty *The Discursive Turn* poświęcony jest przejściu od języka do dyskursu, czyli od pojmowania języka jako 'systemu reprezentacji' do języka rozumianego jako 'dyskurs w konstruktywistycznym słowa tego znaczeniu, w którym kategorie językowe nie odzwierciedlają świata, ale go kreują' (s. 80). Niektóre znaczenia dyskursu pokrywają się ze znaczeniem terminu *ideologia* – odnoszą się do systemu przekonań, które przyczyniają się do podtrzymywania asymetrycznego układu sił i nierówności społecznych między grupami (s. 91). Styl mówienia może być potraktowany jako zachowanie, które podważa lub popiera istnienie tradycyjnych stereotypów płciowych. Autorka nie zaprzecza, że różnice w języku kobiet i mężczyzn istnieją. Wychodzi jednak z założenia, że ich podkreślanie odbija się niekorzystnie na kobietach. Uznaje więc, że jedyną skuteczną drogą walki z seksizmem pozostaje zanegowanie istnienia płci.

Następny – moim zdaniem najciekawszy – rozdział *Gender and Language in Ethnomethodology and Conversation Analysis* dotyczy metodologii. Ukazane zostały w nim założenia etnometodologii oraz wywodzącej się z niej analizy konwersacyjnej (CA). Źródła etnometodologii sięgają socjologii, a związane są z metodami tworzenia i odtwarzania porządku społecznego. U jej podstaw leży założenie, że porządek społeczny jest aktywnie tworzony i może być odkodowany przy użyciu metod analizy konwersacyjnej.

CA wyrasta na podłożu postmodernizmu oraz jego oglądu rzeczywistości opierającego się na przekonaniu, że nie istnieje niezależna percepcja, stabilna tożsamość ani prawda obiektywna. Wszystkie one nie są 'naturalne' tylko konstruowane. CA zajmuje się ukazaniem w jaki sposób odbywa się ta konstrukcja, „szuka śladów ideologicznego znaczenia wyborów i powtarzalnego schematu w dystrybucji tych wyborów” (Cameron 2001: 51). Stara się zrozumieć te wybory, po to by móc je zmienić. Posługujący się metodą CA mówią więc otwarcie o swoich dążeniach do zmieniania rzeczywistości. Jakościowe metody badań używane w krytycznej analizie dyskursu z założenia nie pretendują do miana prawd ogólnych czy

globalnych. Posługujący się nimi podkreślają, że uzyskane rezultaty dotyczą tylko badanej grupy i konkretnego kontekstu.

Zaletą tego podejścia jest niewątpliwie samo poruszanie ważnych tematów, wydaje się jednak, iż jest to tylko koncepcja przejściowa, będąca sygnałem poszukiwania nowej, innej drogi. Jeśli zakładamy, że różni odbiorcy wnoszą do odszyfrowywania znaczeń tekstu swoje założenia i wierzenia, musimy liczyć się z wielością możliwych interpretacji. Można starać się ograniczać ryzyko subiektywizmu, ale trudno jest je wypełnić. Jednym ze sposobów na radzenie sobie z tym problemem jest porównywanie wielu powiązanych ze sobą tekstów z interpretacjami, których dokonują odbiorcy, by zweryfikować i uwiarygodnić wyniki badań (por. Coates 1996, Cameron 2001). Jeśli uznajemy dyskurs za zjawisko fundamentalnie interaktywne musimy wziąć pod uwagę tzw. paradoks obserwatora oraz uwzględnić fakt, że zarówno obserwator, jak i badacz zawsze są osobami reprezentującymi pewne wartości, nawet, jeśli nie mówią o nich wprost. Tak więc ideologiczny charakter CA może być postrzegany jako wada tej metody badań, ale nie musi, jeśli zakładamy, że cały język jest ideologią (Hodge, Kress 1993).

Szósty rozdział *Language, Discourse and Gender Identity* porusza zagadnienia relacji między językiem, dyskursem a tożsamością płciową, a ostatni *Following the Discursive Turn* przedstawia perspektywy na przyszłość i konkluzje. Oba oscylują wokół poruszanych już wcześniej tematów.

Słabością omawianej pracy jest to, że ma ona charakter czysto teoretyczny. Jedyne w rozdziale poświęconym analizie dyskursu znaleźć można pojedyncze przykłady małych fragmentów tekstu, pochodzące jednak z innych publikacji. Autorka nie przedstawia własnych badań, prezentuje treści już znane (por. Coates, Tannen) – obdarzając je tylko komentarzem w duchu ideologii postrukturalistycznej.

Jako przedstawicielka nurtu psychologii dyskursywnej Ann Weatherall odrzuca kategorię osobowości czy psychiki jako niepotrzebne. Krytykuje też psychologię eksperymentalną, poddając w wątpliwość założenie, że wyniki badań laboratoryjnych można przekładać na rzeczywistość pozalaboratoryjną. Uważa, że tradycyjna psychologia w dużym stopniu zajmuje się analizowaniem treści wypowiedzi, bez zwrócenia należytej uwagi na jej formę. Zwolenników psychologii dyskursywnej interesuje nie tylko to, co ludzie mówią, ale też w jaki sposób to robią. Za słuszne uznają jej propagatorzy koncepcje konstruowania i negocjowania tożsamości w interakcji. Sprzeciwiają się poglądom takim jak poniższy: „Podczas gdy niektóre role płci są rzeczywiście uwarunkowane społecznie, wszyscy cenieni współcześni biologowie ewolucyjni uważają, że między płciami istnieją zasadni-

cze różnice, o korzeniach bardziej genetycznych, niż kulturowych oraz, że te różnice wykraczają poza ciało w sferę umysłu” (Fukuyama 1998: 30).

Czytelnik nie uzyskuje w zasadzie odpowiedzi na postawione we wstępie pytanie o różnice między językiem kobiet i mężczyzn. Może jedynie uwierzyć – jeśli przyjmie punkt widzenia autorki – że jest ono nierelevantne. We wszystkich rozdziałach, jak swoista mantra, pojawia się negacja esencjalizmu i podważana jest zasadność wydzielenia kategorii męskości i kobiecości. Argumentacji brakuje jednak konsekwencji.

Można krytykować autorkę za ten brak spójności, ale trzeba też mieć świadomość, że niespójna jest sama opcja konstruktywistyczna. Na przykład z jednej strony mówi się w niej o języku dyskryminującym kobiety i potrzebie jego zmiany, a z drugiej strony zaprzecza się istnieniu kobiecości. Jako środek na przewyżczenie seksizmu podaje się postulat wyjścia poza dychotomię i wprowadzenia wielu (przynajmniej pięciu!) kategorii płciowych – argumentem przemawiającym za taką potrzebą ma być 5% skala medycznych przypadków granicznych (s. 82).

Mimo wszystko dobrze, że książka taka powstała. Można ją postrzegać jako próbę uczynienia kroku naprzód – wcielenia w życie postulatów proponowanych przez feministyczne kręgi. Niestety okazuje się, że łatwiej głosić pewne teorie, a trudniej ukazać ich sprawdzalność na konkretnych przykładach. Jeśli więc nawet konstruktywizm jest założeniem słusznym, to metody jego rozszyfrowania wymagają jeszcze dopracowania, by można było pokazać, że analiza dyskursu to coś więcej, niż tylko światopoglądowa deklaracja badacza.

Literatura

- Butler J., 1990, *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*, Routledge.
 Cameron D., 2001, *Working with Spoken Discourse*, SAGE Publications.
 Coates J., 1996, *Women Talk: Conversation Between Women Friends*, Blackwell.
 Coates J., 1998, *Language and Gender: A Reader*, Blackwell.
 Fukuyama F., 1998, *Women and Evolution of World Politics*, „Foreign Affairs”, t.77, nr 5.
 Hodge R., G. Kress, 1993, *Language as Ideology*, Routledge.
 Lakoff R., 1975, *Language and woman's place*, Harper & Row Publishers.
 Tannen D., 1995, *Ty nic nie rozumiesz! Kobieta i mężczyzna w rozmowie*, tłum. A. Sylwanowicz, WAB.

DOROTA BRZozowska